

Johan Taeldeman

Polarisering

Abstract

This contribution completely focusses on the phenomenon of ‘polarization’ and the creation of ‘hyperdialectisms’ in the traditional dialects of Flanders. Polarization engenders processes of extreme divergence among adjacent dialects. It is preconditioned by a certain awareness of the polarizing opposition and a negative attitude towards the ‘foreign’ dialect (or dialect feature).

1. Inleiding

In de traditionele dialecten word je vaak geconfronteerd met gevallen van ruimtelijke taalvariatie die hun ratio essendi pas prijsgeven als je ze in een heel ruime context gaat benaderen. Met “ruim” bedoel ik hier niet alleen het letterlijke geografische aspect maar ook allerlei andere elementen die de geobserveerde (variërende) taalfeiten relateren aan de materiële en geestelijke/attitudinale leefwereld van de taalgebruiker.

Omdat Jo Daan tijdens haar rijke wetenschappelijke carrière altijd zo graag de ruimtelijke distributie van variërende taalfeiten nauw betrokken heeft op functionele en psychische aspecten van de talige mens, wil ik het hier hebben over een bepaald type van ruimtelijke variatie in de traditionele dialecten dat ik *polarisering* noem. Al eerder (o.a. Taeldeman 1987 en 1992) heb ik zulke gevallen van ‘polarisering’ ter sprake gebracht maar nog nooit zo systematisch, met zoveel illustratief materiaal en vanuit zoveel invalshoeken.

Gevallen van ruimtelijke taalvariatie die het etiket ‘*polarisering*’ meekrijgen, vallen op door een aantal typische *kenmerken*:

1. Op het *ruimtelijke* vlak springen vooral de *scherpe overgangen* in het oog. Zeker in landelijker gebieden zijn die nog zo scherp, dat ze op kaart nog met een niet eens idealiserende/camouflerende *isoglosse* weer te geven zijn.

2. Qua *intensiteit* (linguïstische / fonologische afstand) gaat het vaak om een *uitgediepte tegenstelling*: ‘les extrêmes se touchent’.
3. Ook qua linguïstische omvang/*scope* is er een polarisering: zoveel mogelijk taalelementen worden bij de tegenstelling betrokken.
4. Op het *mentale* vlak impliceert polarisering vooral een *hoog bewustzijn* van de ruimtelijke tegenstelling, inclusief een sterke associatie met een bepaalde (groep van) plaats(en).
5. Op het *attitudinele* vlak zien we een sterke *stigmatisering* van de niet-eigen variant.

Hierbij spreekt het vanzelf dat het ene kenmerk het andere helpt verklaren.

Hieronder bespreek ik allereerst (paragraaf 2) enkele mooie gevallen van polarisering in onze traditionele (vooral Vlaamse) dialecten. In paragraaf (3) bediscussiëren we een aantal achtergrondaspecten van polariseringsfenomenen en in (4) ronden we ons verhaal af.

2. Enkele gevallen van polarisering

2.1. Overdiftongering

Een van de bekendste fonologische karakteristieken van het *West-Vlaams* is het niet-diftongeren van Mnl. *ii* (<Wgm. *î*) en *uu* (<Wgm. *û*). Door latere verkorting werden ze zelfs van spontane / inheemse diftongering uitgesloten (wat niet hoeft te beletten dat verkorte *ii* en *uu* onder externe druk nog *vervangen* konden worden door een allochtone diftong, resp. van het *ei-* en *ui-*type).¹ We hebben dus in het moderne West-Vlaams:

(Wgm. <i>î</i> / Mnl <i>ii</i>)	[i _(r) s]	(<i>ijs</i>)
	[r i _(r) kə]	(<i>rijk</i>)
	[li _(r) m]	(<i>lijm</i>)
(Wgm <i>û</i> / Mnl <i>uu</i>)	[y _(r) s]	(<i>huis</i>)
	[b y _(r) k]	(<i>buik</i>)
	[d y _(r) m]	(<i>duim</i>)

Daartegenover staan de *Oost-Vlaamse* dialecten met zwak gediftongeerde (en vaak zelfs secundair weer gemonoftongeerde) *ei/èè* (uit Mnl. *ii* < Wgm *î*) en *ui/oeu* (uit Mnl. *uu* < Wgm. *û*). Dus:

¹ Internationale termen voor dit soort van extern gestuurde klankveranderingen zijn *Lautersatz* (vs. *Lautwandel*) (zie Bohnenberger 1897, Haag 1929 en Auer 1993) en *adaptive change* (vs. *evolutive change*) (zie Andersen 1973).

Polarisering

(Wgm. <i>î</i> / Mnl <i>ii</i>)	[ɛ̄. ⁽ⁱ⁾ s]	(<i>ijs</i>)
	[rɛ̄. ⁽ⁱ⁾ kə]	(<i>rijk</i>)
	[lɛ̄. ⁽ⁱ⁾ m]	(<i>lijm</i>)
(Wgm <i>û</i> / Mnl <i>uu</i>)	[œ̄. ⁽ⁱ⁾ s]	(<i>huis</i>)
	[bœ̄. ⁽ⁱ⁾ k]	(<i>buik</i>)
	[dœ̄. ⁽ⁱ⁾ m]	(<i>duim</i>)

Tussen beide gebieden echter is er een smalle, naar het zuiden wat breder uitlopende overgangszone die in het noorden begint bij Ruiselede (I 223) en zo via o.a. Waregem (O 80) tot Avelgem (O 187) afdaalt (zie kaart 1). Daar zijn Mnl. *ii* en *uu* vaak door heel zware diftongen gerepresenteerd. Zo vermeldt Biebuyck (1983) voor het ‘platte’ Waregems:

(Wgm. <i>î</i> / Mnl <i>ii</i>)	[æ. ⁱ s]	(<i>ijs</i>)
	[ræ. ⁱ kə]	(<i>rijk</i>)
	[læ. ⁱ m]	(<i>lijm</i>)
(Wgm. <i>û</i> / Mnl <i>uu</i>)	[ɔ̥. ⁱ s]	(<i>huis</i>)
	[bɔ̥. ⁱ k]	(<i>buik</i>)
	[dɔ̥. ⁱ m]	(<i>duim</i>)

Met andere woorden, net waar het niet-diftongerende West-Vlaams en het matig diftongerende Oost-Vlaams op elkaar stoten, heeft er zich een soort (Oost-Vlaamse) ‘frontlijn’ met overdiftongering ontwikkeld. Die overdiftongering komt echter niet alleen tot uiting in een sterkere graad van diftongering, maar - in hetzelfde gebied - ook in een bredere scope/omvang van (de) diftongering, dus bij (etymologische groepen van) woorden die elders in Oost- en West-Vlaanderen niet gediftongeed zijn. Wij noemen hier nog:

- (1) Vlaamse *oe* (uit Wgm. *ô*) vóór labiale/velaire consonant, die diftongeerde tot *ou*: b.v. [bɔ̥.^uk] = *boek*, [plɔ̥.^uf] = *ploeg*, [rɔ̥.^ubɪ] = *roepen* (zie ook Willemyns 1973).
- (2) Sommige oudere Franse leenwoorden met *ie* of *uu*, die elders in Vlaanderen hun gesloten monoftongen behouden hebben: (b.v. [fəbræ.ⁱkə] = *fabriek*, [mənɔ̥.ⁱtə] = *minuut*, [kəst'ɔ̥.ⁱmə] = *kostuum*/AN *pak*, [stɔ̥.ⁱtə] = *stute*/AN *boterham*.² Zie hierover ook Willemyns 1968: 70.

Zelfs nu nog is dit polariserende overgangsgebied zeker naar het westen toe heel scherp afbakenbaar. Naar het oostelijke Oost-Vlaamse gebied-met-(minder)-diftongering toe is die polarisering niet nodig en dus minder scherp af te bakenen.

2.2. *Polarisering van aperture*

Een andere bekende fonologische tegenstelling in het zuidelijke dialectlandschap is het *apertureverschil* bij niet-open *korte vocalen* tussen de *Vlaamse* (d.w.z. West- en Oost-Vlaamse) en de *Zuid-Brabantse* dialecten. Zoals uit onderstaand schema blijkt, zijn die in Vlaanderen duidelijk opener dan in Zuid-Brabant.³

² Dit laatste is natuurlijk geen Frans leenwoord maar wel een Germaans erfwoord (zie o.a. Jobse-Van Putten 1980: 61-62)

³ Het moet hier om een oude tegenstelling gaan want in beide gebieden heeft het ‘open’ vs. ‘gesloten’ V-systeem andere oude systeemontwikkelingen in de hand gewerkt: de verkorting (en dus: niet-diftongering) van de Mnl. *ii* en *uu* in het westelijke Vlaams en de niet-verkorting + diftongering van Mnl. *ii* en *uu* in het Brabants + de niet-verkorting van jongere *ie* en *oe*.

Polarisering

	West- / Oost-Vlaams	Voorbeeld	Zuid-Brabants
Wgm ĭ	[ɛ _ɪ] / [ɪ ^o]	<i>vis</i>	[i _(ɪ)]
Wgm ě	[æ] tot [ɛ _ɪ]	<i>zes</i>	[ɛ _ɪ]
Wgm ů (uml. / pal.)	[œ _ɪ] / [ø _ɪ ^o]	<i>put</i>	[y _(ɪ)]

De twee gebieden raken elkaar in het (zuid)oosten van Oost-Vlaanderen, in de Denderstreek. In de klassiek opgevatte klankgeografische studie van De Swaef (1981) over dat gebied waren mij m.b.t. de aperture van de korte palatale vocalen twee markante feiten opgevallen:

- (a) de overgang van Brab. gesloten [i] / [y] naar een opener Vlaams vocalisme werd op de kaart met één strict lineaire grens voorgesteld;
- (b) de Oost-Vlaamse dialecten die onmiddellijk aan het Brabantse gebied grenzen, hadden het *openste* vocalisme (nl. [ɛ] / [œ]) van het hele Vlaamse dialectgebied.

Gedreven door mijn nieuwsgierigheid heb ik kort daarna een grondig aanvullend onderzoek verricht in de dorpjes Vlekkem (O 52) en Ottergem (O 55), die amper op 2 km afstand van elkaar liggen en op de kaarten van De Swaef door die ene onverbidde isoglosse gescheiden waren (Vlekkem met [ɛ] / [œ] en Ottergem met [i] / [y]). Bij dat sociolinguïstisch onderzoek (met leeftijd, sekse en sociale klasse als parameters)⁴ stelde ik vier soorten vragen: (1) Hoe spreekt u zelf de woorden *vis*, *put* e.d. uit? (2) Spreken ze die woorden op dezelfde manier uit in Ottergem/resp. Vlekkem? (3) Indien niet, hoe klinkt dat dan in het andere dorp? (4) Wat vindt u van die andere uitspraak?

De antwoorden waren verbluffend: (1) In Ottergem scoorde [i] / [y] 100% en in Vlekkem was dat ook het geval met [ɛ] / [œ]. (2) Ongeveer iedereen kon de tegenstelling signaleren en (re)produceren en (3) in beide dorpen was men het er roerend eens over dat die van het andere dorp toch maar 'lelijk' praatten. Hier zijn dus alle genoemde ingrediënten van polarisering aanwezig: een scherpe / abrupte ruimtelijke overgang, een uitgediepte tegenstelling, een bijzonder hoog bewustzijn van die tegenstelling die een sterk identiteitsmarkerend karakter heeft, en een duidelijke stigmatisering van de niet-eigen variant. Kaart 2 visualiseert dit geval van polarisering.

⁴ Daarbij beperkte ik me wel tot autochtone informanten. Per dorp waren dat er een 50-tal.

2.3. Palatalisering vs. depalatalisering

In een aantal boeiende artikels heeft Keymeulen de aard, de conditionering, de implicaties en de verspreiding van de Aalsterse of Zuid-West-Brabantse *mouillering* beschreven (zie Keymeulen 1983, 1986 en 1993). Bondig samengevat komt het - overigens erg complexe - verschijnsel hierop neer:

(°) In een ± trapeziumvormig Zuid-West-Brabants gebied met de Dendersteden Aalst (O 61) en Ninove (O 152) als belangrijkste centra (zie kaart 3) worden alveolaire consonanten in sommige postvocalische clusters *gepalataliseerd*:

- b.v. [kiŋt̪] (= *kind*)
[puŋf̪] (= *pols*)
(*hij*) [baŋ] (= *bijt* met onderliggende t + t)
[maŋɲ] (= *mets(el)en*)
[iŋə] (= *hitte* met onderliggende t + t)

(°) Dé fonologische voorwaarde is dat beide consonanten van de postvocalische cluster onderliggend alveolair zijn maar C₁ mag niet *r* of *s* zijn: cf. [vɛst] (= *vest*), [zwært] (= *zwart*).

Er zijn ook nog enkele grammaticale condities.

Polarisering

- (°) Sterke mouillering gaat bovendien gepaard met verkorting en depalatalisering van de voorafgaande vocaal:

b.v. [bɔ.ʔt̪] (<i>bijten</i>)	~	(hij) [bat̪] (<i>bijt</i>)
[ro.ʔt̪] (<i>ruit</i>)	~	[rɔ̃t̪] (<i>ruit + t̪ən</i>)
[sɣyd̪] (<i>schudden</i>)	~	(hij) [sɣut̪] (<i>schudt</i>)
[zø̃n] (<i>zoon</i>)	~	[zɔ̃ŋ] (<i>zoons</i>)

Het gaat hier om een erg opvallend kenmerk van de meest zuidwestelijke Brabantse dialecten, waarvan men zich zowel binnen dat gebied als in het aanpalende Oost-Vlaamse dialectgebied (b.v. de Oost-Vlaamse steden Gent/I 241, Wetteren/I 255 en Zottegem/O 117) ten zeerste bewust is en dat attitudeel erg 'beladen' is (sterke stigmatisering) in het Oost-Vlaamse gebied).

In de aangrenzende Oost-Vlaamse dialecten valt niet alleen de afwezigheid van zulke gemouilleerde/sterk gepalataliseerde consonantverbindingen op maar ook - en nog meer - de aanwezigheid van het spiegelfenomeen, nl. depalatalisering. De heel authentieke/'platte(re)' variëteiten van de al genoemde Oost-Vlaamse steden en van het tussenliggende Oost-Vlaamse platteland (b.v. Balegem/O 38, de woonplaats van ondergetekende) hebben geen palatale sibilanten:

- (°) [ʃ] → [s] b.v. [m'sinə] (*machine*)
 [plysə] (*pluche*)
 [soko'la] (*chocolade*)
 [sampætər] (*champetter*)
- (°) [c] → [ts] b.v. [pintsə] (*pintje*)
 [tʃ] [strotsə] (*straatje*)
 [tsips] (*chips*)
 [mats] (*match*)

Verder valt op dat in heel wat Franse (leen)woorden de Franse l-mouillé en n-mouillé - zeker in een archaïserend register - gedepalataliseerd zijn tot de clusters *-ld-* en *-nd-*:

- cf. [trəldə] (*tralie*) (< Ofra. *traille*)
 [sɣəldə] (*schalie*) (< Ofra. *escaille*)
 [puldə] (*poelje*) (< Ofra. *pouille*)
 [xriildə] (*grielle*) (< Ofra. *grille*)
 [blundə] (*bloenje* = salami) (< Fra. *saucisson de Boulogne*)
 [kas'təndə] (*kastanje*) (< Picardisch *castagne*)
 [sam'pəndə] (*champagne*)

Tavernier (1970) bevat een rijke waaier aan gegevens over deze typische (maar ook ietwat archaïsche) bisegmentele gedepalataliseerde representatie van Franse [ŋ] en [j].

Het is duidelijk dat we hier weer te maken hebben met een geval van polarisering: er is een diepe tegenstelling en een scherpe overgang en dat gaat gepaard met een hoog lectisch bewustzijn en een gepolariseerde (positieve of negatieve) attitude.

2.4. *Verzwakking vs. versterking van velaire consonant(verbinding)en*

Al eerder (cf. Taeldeman 1996: 153-155) heb ik erop gewezen dat verzwakking van velaire medeklinkers een van de meest pertinente fonologische kenmerken van de zuidwestelijke (Zeeuwse + Vlaamse) dialecten is. Het gaat hier meer bepaald om de volgende ontwikkelingen, waarvan ik de ruimtelijke spreiding approximatief op kaart 4 heb weergegeven aan de hand van RND- en GTP-materiaal:⁵

⁵ RND staat voor materiaal uit de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (1925-1978) o.l.v. E. Blancquaert en W. Péé. GTP verwijst naar materiaal uit het Goeman-Taeldeman-project (1980-1994) waarover meer in Goeman-Taeldeman (1996).

Polarisering

1. Verzwakking + laryngalisering van an- en inlauts-g: b.v. [he:vŋ] (*geven*), [hri:p] (*griep*), [ze:həl] (*zegel*), [volhən] (*volgen*).
2. Deletie van intervocalische -g- met compensatorische rekking van de voorafgaande vocaal (enkel in de Oost-Vlaamse dialecten, zie ook Taeldeman 1986 en Weijnen 1991: 29):
cf. [li:˚n] (*liegen*) - (hij) [liχt] (*liegt*)
[brø:˚] (*brug*) - [brø:˚χskə] (*brugje*).
3. Deletie van intervocalische [ŋ] met compensatorische rekking van de voorafgaande vocaal (enkel in een Oost-Vlaams gebiedje waar de Gentse agglomeratie net buiten valt, zie ook Taeldeman 1986):
cf. [zɛ:˚n] (*zingen*) - (hij) [zɛ:˚ŋt] (*zingt*)
[to:˚] (*tong*) - [to:˚ŋskə] (*tongetje*).

Het is vooral deze laatste overgang die ons hier interesseert. Tegenover bovenstaande [ŋ]-loze vormen op het westelijke Oost-Vlaamse platteland staan in het 'platte' Stadsgents (cf. Bouchery 1907: 41, De Gruyter s.d.: 58 en Taeldeman 1985: 231) realisaties met versterkte cluster [ŋχ]: b.v. [zɛ.iŋχə] = *zingen*, [aŋχə] = *hangen*, [ju.ŋχə] = *jonge*. In het Burgergents net als in het

oostelijker Oost-Vlaams wordt gewoon [ŋ] gerealiseerd (b.v. [zɛiŋə] = *zingen*). Met die intervocalische -[ŋx]-cluster neemt het platte Stadsgents een unieke plaats in het Vlaamse dialectlandschap in. In het algemeen mogen we stellen dat het authentieke/'platte' Stadsgents zich (vooral op fonologisch gebied) wel vaker van rurale Oost-Vlaamse dialectverschijnselen distancieert en daardoor in tal van opzichten binnen het Oost-Vlaamse dialectgebied zelfs een eilandpositie inneemt.

In Taeldeman 1998: 284 heb ik in dat verband de volgende hypothese geopperd: de nu sterk rurale Oost-Vlaamse dialectverschijnselen zijn ooit in en ook uit het Gents ontstaan, maar toen het omringende platteland die aanvankelijk Gentse kenmerken eenmaal overgenomen had, ging (het) Gent(s) zich daar weer van distancieren, vaak door de oude toestand te herstellen. In het geval van -[ŋ] - deletie werd de consonant zelfs "overdreven" hypercorrect als [ŋx]-cluster hersteld. In beperkte mate kan het geschreven woordbeeld hierbij een rol gespeeld hebben (spelling - ng -) maar m.i. is de cluster vooral het product van een 'bewuste' polarisering: tegenover *geen* consonant in het Plattelands-Oost-Vlaams een consonantencluster in het authentieke Stadsgents. Onder AN - invloed wordt de laatste decennia in de stad en op het platteland wel een eenheids - [ŋ] - hersteld, maar in het traditionele dialect is de polarisering rurale - ø - vs. urbane - [ŋx] - nog heel mooi zichtbaar.

Een toemaatje

In een eerdere bijdrage over consonantische parallellen tussen het Afrikaans en de Nederlandse dialecten (Taeldeman 1996: 154-155) heb ik de hypothese geuit dat ook de Hollandse dialecten ooit de tendens tot verzwakken van velaire en laryngale fricatieven hebben gekend. Aanwijzingen daarvoor bieden m.i. de *h*-loze eilandjes in de traditionele Hollandse dialecten (zie o.a. Weijnen 1991: 125) en ook het feit dat in het Afrikaans, dat toch zeer schatplichtig is aan het Zuid-Hollands, intervocalische - g - erg zwak staat (cf. Afr. *eie* = eigen, *buie* = buigen, *maer* = mager, *gereeld* = geregeld). In datzelfde Hollandse / randstedelijke gebied constateren we enkele eeuwen later de aanwezigheid van een versterkte/verscherpte/geschraapte *ch* als in *chaan* (= gaan), *chroen* (= groen). Aan een (approximatieve) datering wagen we ons hier niet. Wel vonden we er een leuke verwijzing naar in Winklers voorbericht tot z'n Nederduitsch en Friesch Dialecticon (1874: XIII), waarin hij rapporteert over een treingesprek met twee jonge Hollanders, van wie hij de *g*-systematisch met een *ch*- weergeeft (*chesproke* = gesproken, *cheleze* = gelezen, *choed* = goed, *bechrepen* = begrepen).⁶ Zwaardemaker-Eijkman

⁶ Ik dank Jacques Van Keymeulen voor deze waardevolle tip.

(1928: 195-196) en Blancquaert (1934: 120) maken er ook al volop melding van. Van de Velde (1996:108) heeft de ‘schraap’ ook al geregeld gehoord in z’n materiaal van 1935.

In alle geval heb ik meer dan ooit de indruk dat die Hollandse geschraapte *ch* toe te schrijven is aan een conserverende, hypercorrecte en tegelijk polariserende reactie op een eeuwenoude westelijke (ingeveeoonse⁷) tendens tot verzwakking van de velaire fricatieven.

Met dit toemaatje heb ik proberen duidelijk te maken dat polarisering, net zoals zovele andere dialectverschijnselen, zich niet noodzakelijk alleen in het ‘räumliche Nebeneinander’ maar (binnen hetzelfde dialect) ook in het ‘zeitliche Nacheinander’ kan manifesteren.

3. Discussie

Hierboven hebben we vooral uit de Vlaamse dialecten een aantal duidelijke gevallen van polarisering bijeengebracht. Daarbij zijn de al eerder genoemde basiskenmerken van gepolariseerde tegenstellingen de revue gepasseerd: scherpe overgangen, uitgediepte verschillen, een hoog lectisch bewustzijn en zeer uitgesproken (positieve of negatieve) attitudes tegenover de gepolariseerde varianten. Hoe deze kenmerken ten opzichte van elkaar te hiërarchiseren zijn in een causale keten, valt moeilijk uit te maken. Zowat alles lijkt tegelijk oorzaak en gevolg van alles te (kunnen) zijn. Toch dient m.i. in eerste instantie vertrokken te worden van een reëel, ook ruimtelijk percipieerbaar dialect*verschil*. In de betrokken sprekersgemeenschappen moet men zich bovendien sterk van dat *verschil* bewust zijn en dient zich in de ruimtelijk afbakenbare gebieden een *divergerende / polariserende attitude* tegenover de varianten te ontwikkelen. Die ligt dan op haar beurt aan de basis van een verdere *uitbouw* van de bestaande tegenstelling, zowel in de *diepte* (de linguïstische / evt. fonetische afstand tussen de betrokken varianten) als in de *breedte* (de scope van de bij de tegenstelling betrokken taalelementen) en leidt ook tot een *ruimtelijke verscherping* ervan.

Noot: Misschien had ik dit polariseringsscenario wel in de verleden tijd moeten schrijven want het veronderstelt / impliceert nog een hoge mate van autonomie en vitaliteit van onze dialecten die eigenlijk al een tijdje voorbij is, zelfs in Vlaanderen. De greep van de standaardtaal op de dialecten is zo sterk aan het worden dat de dialecten uiteindelijk alle vitaliteit zullen verlie-

⁷ Cf. ook Engels *eight* en *brought* (zonder velaire fricatief) alsook *way*, *lay*, *yesterday* (met gepalatiseerde). Idem voor Fries *juster* (= gisteren), *wei* (weg), enz.

zen - ook die die nodig is om polariseringsprocessen in leven te houden. We mogen dan ook verwachten dat ook gepolariseerde tegenstellingen tussen dialecten mettertijd genivelleerd zullen worden onder invloed én in de richting van de standaardtaal.

Over het hierboven behandelde fenomeen *polarisering* valt m.i. nu nog één vraag te stellen (en uiteraard ook te beantwoorden): *wanneer* (d.w.z. in welke omstandigheden / onder welke voorwaarden) *doet / deed polarisering zich voor?*

Voor een antwoord moeten we terug naar de zopas geschetst causale keten: rond een zich (ook) ruimtelijke aftekende dialecttegenstelling ontwikkelt zich een bewustzijn van lokale identiteit-via-taal en dat gaat gepaard met een sterke stigmatisering van de niet-eigen variant. Het gaat dus om *opvallende* kenmerken die tot markeerders van een lokale identiteit (kunnen) uitgroeien. Zulke dialectkenmerken hebben in kringen van dialectologen al lang een naam: het gaat om zgn. ‘*primaire*’ dialectkenmerken.⁸ Die worden door Hoppenbrouwers (1990: 41) als volgt omschreven: “... opvallende kenmerken met beperkte ruimtelijke verbreiding”. Nu lijkt me het tweede element minder essentieel te zijn dan het eerste: het moet om opvallende kenmerken gaan waarvan de sprekersgemeenschappen zich erg bewust zijn en die fungeren als markeerders van een lokale / ruimtelijke identiteit. Dat laatste hoeft m.i. niet noodzakelijk voort te vloeien uit een “beperkte ruimtelijke verbreiding”.

Met dit alles zijn we nog niet veel verder geraakt, zeker niet als we in aanmerking nemen dat *primaire* dialectkenmerken door zowat alle auteurs die met die notie werken, als de minst vitale en (bijgevolg) de meest kwetsbare beschouwd worden. Hoppenbrouwers (ibidem) ziet en zegt het zo: “*Primaire* kenmerken zullen door hun opvallendheid de onderlinge verstaanbaarheid van de dialecten belemmeren en daarom worden losgelaten”. Ik wil zeker niet beweren dat dit scenario zich niet kan voordoen, maar het hóeft zich zeker niet per se voor te doen. Als een “opvallende” tegenstelling met een duidelijke ruimtelijke afbakening ook attitudeel gemarkeerd raakt, dan kan die attitudele component aanleiding geven tot twee diametraal tegenover elkaar staande ontwikkelingen:

⁸ De term is gelanceerd door Schirmunski (1930). Recentelijk is er een hernieuwde belangstelling waar te nemen voor het onderscheid *primaire* vs. *secundaire* taalkenmerken, vooral in werken over taalverandering en dialectnivellering: zie o.a. Hinskens (1986), Hoppenbrouwers (1990) en Auer (1993).

Polarisering

- convergentie (dus aanpassing / nivellering) wanneer men de tegenstelling als hinderlijk of vervelend gaat ervaren (en dat hoeft niet per se met verstaanbaarheid te maken te hebben);
- divergentie (dus polarisering) wanneer de tegenstelling kan gaan fungeren als katalysator van ‘Ortsloyalität’ (term van Mattheier 1985).

Waarom nu in onze hierboven beschreven gevallen van polarisering de laatste ontwikkeling plaatsgevonden heeft en niet de eerste, zal wel grotendeels en wellicht zelfs op de eerste plaats met sociaal-psychologische factoren samengehangen hebben die we nu niet meer kunnen reconstrueren en die waarschijnlijk ook een idiosyncratisch aspect gehad zullen hebben. Daarnaast kunnen / zullen ook wel systematisch-linguïstische factoren hun zegje gehad hebben m.b.t. de (on)mogelijkheid of (on)waarschijnlijkheid van polarisering.

4. Slot

Onze conclusie aan het einde van de vorige paragraaf lijkt misschien mager maar ze is ten minste eerlijk. Het is duidelijk dat in geval van polarisering naast linguïstische ook sociaal-psychologische factoren aan het werk geweest zijn. De interesse voor de studie van de nauwe interactie tussen die twee soorten van factoren is in de Nederlandstalige variatielinguïstiek sterk aangezwengeld door Jo Daan en dat was voor mij een goede reden om in dit huldenummer een dialectfenomeen ter discussie te brengen waarbij die twee types van factoren sterk op elkaar ingewerkt moeten hebben.

Bibliografie

- ANDERSEN, H.
1973 Abductive and Deductive Change. In: *Language* 43, p. 765-793.
- AUER, P.
1993 Zweidimensionale Modelle für die Analyse von Standard/Dialekt-Variation und ihre Vorläufer in der deutschen Dialektologie. In: W. Viereck (ed.): *Historische Dialektologie und Sprachwandel. Verhandlungen des internationalen Dialektologen-Kongresses Bamberg 1990*, p. 3-22.
- BIEBUYCK, B.
1983 Aan de grens van West-Vlaanderen. Een klankgeografische verkenning van Waregem en 24 omliggende plaatsen. R.U. Gent, onuitgegeven scriptie.
- BLANCQUAERT, E.
1934 *Practische uitspraakleer van de Nederlandsche taal*. Antwerpen, De Sikkel.
- BOHNENBERGER, K.
1897 Über Sprachgrenzen und deren Ursachen, insbesondere in Württemberg. In: *Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte*, N.F.G.
- BOUCHERY, J.
1907 *De tongval der stad Gent*, A. Siffer.
- DE GRUYTER O.
s.d. *Het Gents dialect. Klank- en vormleer*. R.U. Gent, ongepubliceerd proefschrift (wschl. 1909).
- DE SWAEF L.
1981 Tussen Schelde en Dender. Een klankgeografische verkenning van Vlierzele en 26 omliggende plaatsen. R.U. Gent, onuitgegeven scriptie.
- GOEMAN, A.C. EN J. TAEDEMAN
1996 Fonologie en morfologie van de Nederlandse dialecten. Een nieuwe materiaalverzameling en twee nieuwe atlasprojecten. In: *Taal en Tongval* 48, p. 38-59.
- HAAG, K.
1929 Sprachwandel im Lichte der Mundartgrenzen. In: *Teuthonista* 6.
- HINSKENS, F.
1986 Primaire en secundaire dialectkenmerken: een onderzoek naar de bruikbaarheid van een vergeten (?) onderscheid. In: J. Creten e.a. (red.): *Werk-in-uitvoering: momentopname van de sociolinguïstiek in België en Nederland (Leuven/Amersfoort, Acco)*, p. 135-158.
- HOPPENBROUWERS, C.
1990 *Het regiolect. Van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg, Coutinho.
- JOBSE-VAN PUTTEN, J.
1980 "'n Brood is ginnen stoeten". Taalgeografisch onderzoek naar broodnamen in Nederland. Amsterdam, P.J. Meertensinstituut.
- KEYMEULEN, L.
1983 Konditionering en implicaties van de mouillering in het Hofstaads. In: *Taal en Tongval* 35, p. 199-216.
- KEYMEULEN, L.
1991 *De mouillering in de Westbrabantse dialecten. Conditionering, implicaties, verspreiding en historische situering*. R.U. Gent, onuitgegeven proefschrift.

Polarisering

- KEYMEULEN, L.
1993 De Zuidwestbrabantse moullering en de umlaut. In: Handelingen Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie LXV, p. 115-142.
- MATTHEIER, K.J.
1985 Dialectologie van de dialectsprekers. Overwegingen omtrent een interpretatieve aanpak in de dialectologie. In: J. Taeldeman en H. Dewulf (red.): *Dialect, Standaardtaal en Maatschappij* (Leuven, Acco), p. 23-44.
- SCHIRMUNSKI, V.
1930 Sprachgeschichte und Siedlungsmundarten. In: *Germanisch-Romanische Monatschrift* 18, p. 113-122 en 171-188.
- TAELEDEMAN J.
1985 De klankstructuur van het Gentse dialect. Gent, R.U.G., Fac. L.&W.
- TAELEDEMAN J.
1986 Nieuw licht op intervocalische <ng> vanuit de Vlaamse dialecten. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 102, p. 294-302.
- TAELEDEMAN J.
1987 Oud en nieuw, eigen en vreemd in Vlaamse overgangsdialecten. In: Handelingen 39^e Nederlands Filologencongres (Amsterdam), p. 423-434.
- TAELEDEMAN, J.
1992 Dialectologie en sociolinguïstiek. In: *Toegepaste Taalwetenschap in artikelen*, nr. 42, p. 115-130.
- TAELEDEMAN, J.
1996 Enkele parallele consonantische verschijnselen in het Afrikaans en in de Nederlandse dialecten. In: H. den Besten, J. Goossens, F. Ponelis en P. Van Reenen (red.): *Afrikaans en variëteiten van het Nederlands*. Themanummer 9 van *Taal en Tongval*, p. 146-157.
- TAELEDEMAN, J.
1998 Het Gents. Een eiland in het Oost-Vlaamse dialectgebied. In: J. Kruijsen-N. van der Sijs (red.): *Honderd jaar stadstalen* (Amsterdam/Antwerpen, Contact), p. 273-287.
- TAVERNIER C.
1970 De Franse *n* mouillé en voormalige *l* mouillé op het einde van het woord in de Zuidnederlandse dialecten, inz. het Vlaams en het Brabants. In: Handelingen Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie XLIV, p. 43-103.
- VAN DE VELDE, H.
1996 Variatie en verandering in het gesproken Standaard-Nederlands (1935-1993). Nijmegen, eigen beheer.
- WEIJNEN, A.
1991 Vergelijkende klankleer van de Nederlandse dialecten. 's-Gravenhage, S.D.U.-uitgeverij.
- WILLEMYNS, R.
1968 De diftongering van Ogm. δ in het zuidoosten van West-Vlaanderen. In: *Taal en Tongval* 20, p. 65-70.
- WILLEMYNS, R.
1973 Wgm δ in het Middelvlaams: hypothesen en alternatieven. In: *Taal en Tongval* 25, p. 150-160.

Johan Taeldeman

- WINKLER, J.
1874 Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon. 's-Gravenhage, M. Nijhoff.
- ZWAARDEMAKER, H. EN L.P.H. EIJKMAN
1928 Leerboek der phonetiek. Haarlem, De erven F. Bohn.